

13. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. - М.: Мысль, 1978.- 216 с.
14. Волков Ю.Е. Общественная активность масс – сущность и некоторые проблемы развития // Вопросы философии. - 1981. -№ 4.-С.39-51.
15. Киричук В.О. Соціально-комунікативна активність старшокласників //Світло.- 1997.-№3.-С.60-61.
16. Поликанова Е.П. Социальная активность и её общественно-политическая форма // Вестн. Московського ун-та.-Серия №7.- Философия.- 1982. - №5.- С.13-21.
17. Гришин Д.М. Взаимодействие объективных и субъективных факторов в процессе нравственного воспитания школьников: Дис. ...докт. пед. наук. –Калуга, 1978.-368 с.
18. Данилина Л.Н. Эмоция и воля. Их проявление и развитие при выполнении физических упражнений // Психология: Учеб. для ин-тов физ. культуры / Под ред. В.М.Мельникова.- М., 1987. – Гл.6.- С.148-150.
19. Jilge W. Exklusion oder Inklusion? Geschichtspolitik und Staatssymbolik in der Ukraine. / Osteuropa, Berlin.-2003.-№7.- S.984-994.
20. Никандров Н.Д. Формирование личности молодого человека в школе и вузе: ценностный подход // Формирование и воспитание личности в школе и вузе: Матер.науч.-практ.конф. - Владивосток, 2000.- С.3-18.

Н.В.Долгая

ГУМАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПРОВІДНА УМОВА ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статье автор рассматривает одно из наиболее эффективных педагогических условий воспитания духовности старшеклассников – гуманизацию педагогического процесса.

In this article author examines one of the most effective pedagogical conditions of spiritual senior pupils' education – humanization of pedagogical process.

Існуюча криза системи освіти, що вбачається у відсутності необхідних умов формування духовно розвиненої особистості школяра, зумовлює недостатній розвиток суспільства в цілому і, зрозуміло, вимагає оперативного вирішення проблем, які гальмують духовний розвиток підростаючого покоління.

Не втрачаючи своєї актуальності, проблема духовного становлення особистості була предметом роздумів мислителів усіх часів, не залишаючи осторонь й видатних українських діячів І.Огієнка, С.Русову, Г.Сковороду, В.Сухомлинського, П.Юркевича та ін. Особливої уваги питання духовного розвитку молодого покоління потребує в теперішній час, коли прискорений розвиток техногенної цивілізації робить достатньо складним процес формування духовно розвиненої особистості. На вирішення даної проблеми орієнтовані праці сучасних вітчизняних педагогів та психологів І.Беха, К.Журби, І.Зязюна, В.Москалець, Е.Помиткіна, Г.Шевченко.

Але при великому різноманітті існуючих поглядів щодо ефективних шляхів духовного розвитку учнів, шкільна практика говорить про недостатнє вирішення означеної проблеми.

Метою нашої статті є висвітлення та обґрунтування однієї з провідних умов духовного виховання старшокласників – гуманізації педагогічного процесу.

На сьогодні в педагогічній літературі накопичений певний досвід і обґрунтовані різні підходи до визначення умов виховання духовності в системі шкільної освіти, що, на наш погляд, зумовлено наявністю різноманітних трактувань понять “умова” та “духовне виховання”.

Спираючись на визначення поняття “виховання духовності”, під яким ми розуміємо процес становлення системи духовних цінностей особистості, що призводить до включення її внутрішніх механізмів саморозвитку, та тлумачення терміну “умова”, як сукупності об’єктивних можливостей змісту, методів, організаційних засобів здійснення педагогічного процесу, яка забезпечує успішне вирішення поставленого педагогічного завдання [3], під педагогічними умовами виховання духовності школярів ми розуміємо

сукупність об'єктивних можливостей змісту виховання, методів та організаційних засобів його здійснення, що забезпечують успішне вирішення завдань духовного виховання учнів.

Оскільки провідним аспектом виховання духовності школяра є орієнтація на індивідуальність дитини, то, безумовно, однією з умов успішного духовного розвитку учня необхідно вважати гуманізацію виховного процесу.

У енциклопедично-довідниковій літературі під гуманізацією розуміють цілісну концепцію про людину як найвищу цінність у світі. Основними ідеями цієї концепції є захист гідності особистості, визначення її права на свободу, щастя, розвиток і виявлення своїх здібностей, створення для цього відповідних сприятливих умов.

На думку Є.Шиянова, гуманізація виховання виступає морально-психологічною основою протікання педагогічного процесу в цілому. Гуманізацію навчально-виховного процесу він визначає як процес, спрямований на розвиток особистості як активного суб'єкта творчої діяльності, пізнання та спідкування. За своєю метою гуманізація виступає умовою гармонійного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу, реалізації творчих можливостей, встановлення гармонійного взаємозв'язку зі світом [12]. Таким чином, Є.Шиянов погоджується, що гуманізація виховного процесу виступає необхідною умовою духовного розвитку особистості школяра, який спостерігається в динаміці розгорнення творчого потенціалу, ставленні до оточуючого середовища та до самого себе.

Підтримує цю думку Л.Буєва, яка вважає, що гуманістичний підхід до виховання сприяє закріпленню стійких духовних, моральних опор як в суспільстві, так і в душі людини [6]. Сутність процесу гуманізації вона вбачає в розвитку особистості людини, становленні її духовності, формуванні системи людських цінностей.

Аналогічної точки зору дотримується і Є.Бондаревська, зазначаючи, що формування духовності і моральності можливе лише в процесі виховання, який здійснюється в умовах гуманізації. Також вона наголошує, що гуманізація – це

олюднення виховання, коли створюються умови для розвитку дитини як суб'єкта культури і життєтворчості; де здійснюється допомога у розвитку творчого потенціалу, нахилів, здібностей у життєвому самовизначенні, повноцінній самореалізації [2]. Іншими словами, саме гуманізація процесу виховання призводить до вирішення завдань духовного розвитку особистості школяра.

Ми погоджуємося з поглядами науковців, які переконливо доводять, що всі без винятку засоби, форми, методи шкільної роботи повинні бути спрямовані на розвиток індивідуальності, унікальності особистості, а отже, базуватися на принципах гуманістичного підходу [11].

З цієї позиції Г.Балл визначає головні завдання гуманізації освіти:

- демократизація устрою системи освіти;
- перетворення взаємодії вчителя і учнів у засіб творчого саморозвитку останніх;
- створення умов формування в учнів та вчителів особистості гуманіста, демократа, творця [8].

Аналізуючи думки вищезазначених педагогів, приходимо до висновку, що розвиток творчого потенціалу учнів безпосередньо залежить від створення гуманної атмосфери у відносинах “вчитель – учень”. Тоді як інтенсивність творчої діяльності особистості є показником її духовного розвитку.

Таку думку підтримує і М.Реріх, коли зазначає, що сад духовний потребує щоденного зрошення, як і квітковий сад; якщо ми вважаємо фізичні квіти справжньою прикрасою нашого життя, тим більше ми повинні пам'ятати і приділяти чільне місце в оточуючому житті творчим цінностям духу [9].

Розглядаючи гуманізацію виховного процесу як один із принципів виховання, М.Рожков та Л.Байбородова окреслюють наступні умови його реалізації:

- добровільність включення дитини в ту чи іншу діяльність;
- віра кожної дитини в можливість вибору засобів для досягнення поставленої мети;
- оптимістична стратегія в визначенні виховних завдань;

- попередження негативних наслідків в процесі педагогічного впливу;
- готовність дітей до соціального самозахисту своїх інтересів;
- врахування інтересів учнів, їх індивідуальних смаків, уподобань, пробудження нових інтересів [10].

Звертає на себе особливу увагу остання умова реалізації гуманістичного підходу під час виховного процесу, оскільки, на нашу думку, вона є базовою складовою гуманного ставлення до особистості, яке перш за все має на увазі прийняття цієї особистості такою, якою вона є, з її інтересами, уподобаннями, смаками.

Зауважимо, що врахування інтересів школярів, їх індивідуальних смаків є визначальною умовою процесу виховання духовності старшокласників, тому що основні помилки вихователів, на наш погляд, виникають у зв'язку з нерозумінням інтересів своїх вихованців або ж небажанням їх розуміти. Так, у практиці сучасної школи досить гостро стоїть питання щодо можливості використання молодіжної субкультури у виховній роботі зі старшокласниками. Вчителі з сумнівом та побоюванням ставляться до таких нововведень, в той час як деякі позашкільні освітні заклади, що організовують виховну роботу з урахуванням потреб та запитів молоді, спостерігають не тільки значні результати у розвитку творчих здібностей юнаків, а й позитивні зрушення у їх духовному становленні [4].

Не викликає сумніву, що гуманістична спрямованість виховного процесу може бути реалізована лише за умови врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців. Даний принцип у педагогічній теорії розглядається як провідний, безперечний. Так, Л.Кацинська наголошує на неможливості використання однакових форм та методів організації виховної роботи протягом всіх вікових етапів розвитку школярів [5]. Безсумнівно, педагог у виховній роботі повинен варіювати форми та методи по мірі розвитку учнів, в залежності від їх вікових особливостей.

Найбільш відповідальним віковим періодом для вихователів є саме юнацький вік, досить складний за своїми

суперечливими тенденціями, такими як прагнення старшокласників визначити свою соціальну позицію серед однолітків та дорослих, самоствердитися, вдовольнити чисельні інтереси. Протиріччя особистісного розвитку юнаків можуть бути вирішеними лише в провідній діяльності – спілкуванні. Тому, щоб не створювати проблемну ситуацію “батьки і діти”, яка носить відтінок непорозуміння між різними поколіннями, і виражається в нерозумінні потреб юнаків до самовизначення та самоствердження, вихователю слід організовувати власну педагогічну діяльність, орієнтуючись на особливості даного вікового періоду.

Розширене тлумачення гуманізації виховного процесу, як умови виховання духовності старшокласників, вимагає звернення уваги на врахування вихователем й індивідуальних особливостей юнака, оскільки учні відрізняються один від одного темпераментом, характером, здібностями, нахилами. Ми погоджуємося з думкою М.Болдирева, що індивідуальний підхід – це не пасивне пристосування до особливостей учнів, а активні пошуки найефективніших шляхів виховного впливу на нього з урахуванням індивідуальних якостей, особливостей психічного розвитку, особистого та суспільного досвіду [1]. Слід зазначити, що індивідуальні особливості вихованців мають не тільки враховуватись, а й поступово формуватися в процесі виховного впливу.

Оскільки гуманістичний підхід спрямовує педагогічну діяльність на особистість школяра, педагоги та психологи наголошують на необхідності врахування провідної мотивації школярів в процесі їх духовного розвитку, тому що знання провідної мотивації означає розуміння того, що по-справжньому турбує особистість, до чого вона прагне і які перешкоди переживає по-справжньому важко [7].

Врахування даної умови, на наш погляд, забезпечує адекватність виховних дій щодо особистісної спрямованості учня, яка є відображенням його внутрішньої позиції відносно найважливіших життєвих цінностей.

Отже, ми вважаємо, що гуманізація виховного процесу, яка має організовуватись з урахуванням інтересів і смаків учнів,

їх індивідуальних і вікових особливостей та провідної мотивації їх внутрішньої позиції, створюватиме сприятливі умови для саморозвитку творчої індивідуальності особистості школяра та розкриттю його духовних потенцій.

Література

1. Болдырев Н.И. Методика воспитательной работы в школе: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1981. – 223 с.
2. Бондаревская Е.В. Гуманизация воспитания старшеклассников // Сов. педагогика. – 1991. – №9. – С.50-56.
3. Высоцкий С.В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения // Науковий вісник Південно-українського державного педуніверситету ім. К.Д.Ушинського: Збірник наук. праць. – Одеса, 1999. – Вип. 8-9. – С. 90-94.
4. Долгая Н. Проблема духовного розвитку в позашкільних освітніх закладах // Педагогічна газета. – 2004. – № 5. – С. 7.
5. Кацинська Л.Л. Виховний процес в сучасній школі: Методичний посібник. – К., 1997. – 159 с.
6. Культура, образование, религия: По материалам «Круглого стола» / А.В.Петровский, Ю.В.Рождественский, Л.П.Буева, Г.А.Ягодин и др. // Педагогика. – 1995. – №5. – 115 с.
7. Папуча М.В., Кричковська Т.Д. Особистість: розвиток, соціалізація, виховання. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М.Гоголя, 2001. –147 с.
8. Психологічні аспекти гуманізації освіти: Книга для вчителя / За ред. Г.О.Балла. – Київ-Рівне, 1996. – 128 с.
9. Рерих Н.К. Держава света. Священный дозор. – Рига: Виедо, 1992. – 145 с.
10. Рожков М.И., Байбородова Л.В. Организация воспитательного процесса в школе: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 256 с.
11. Сманцер А.П., Кондрашова Л.В. Гуманизация педагогического процесса в современной школе: история и

современность / Учебно-методическое пособие для студентов. – Мн.: «Бестпринт», 2001. – 308 с.

12. Шиянов Е.Н. Гуманизация педагогического образования: состояние и перспективы. – М. – Ставрополь, 1991. – 198 с.

А.М.Король

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ ТА ВПРІВ З ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

В статье рассматриваются особенности творческих заданий и упражнений с использованием нетрадиционных методов обучения и блоков-навыков на втором этапе формирования творческой деятельности учащихся на уроках музыки.

The peculiarities of the creative exercises, which are used at the second level of the formation of the pupil's creative work at the music lessons are opening in this article.

Сьогодні назріла потреба у теоретичному обґрунтуванні сутності змісту важливих характеристик готовності учнів до творчої діяльності, визначенні можливостей навчального процесу в формуванні цього складного особистісного утворення, яке виступає важливою характеристикою творчої особистості. В нашій країні це питання не розглядалося в ролі показника сучасного реформування освіти з позиції наукової новизни, творчо-діяльнісного та особистісно орієнтованого ставлення до вирішення проблем Світу, Вітчизни, родини та довкілля, суб'єкта творчості з розвинутою здатністю породжувати нові продукти, технології та власні духовні цінності ні в вищих навчальних закладах, ні в практиці музичних шкіл.

Але й досі виникають протиріччя між потребою розуміння сутності творчої діяльності й невизначеністю механізмів реалізації цього процесу.

Обрана нами проблема знаходиться в руслі досліджень Л.Кондрашової, О.Пехоти, О.Рудницької. Вона започаткована в працях В.Виготського, С.Рубінштейна, О.Леонтьєва.

У своєму дослідженні наголосимо на визначенні особливостей творчих вправ та завдань на другому етапі формування готовності до творчої діяльності учнів на уроках музики.

Ефективність формування готовності учнів до творчої діяльності здійснюється більш активно в ході поєднання компонентів об'єктивних, що забезпечується аналітико-синтетичною діяльністю та суб'єктивних, що пов'язані з механізмами спонтанної творчості та інтуїцією.

Останнє сприяє формуванню таких особистісно-творчих ознак учня:

- здатність використовувати внутрішні протиріччя для вирішення творчих завдань;
- здатність до пошуку стимулів для активізації власних уявлень та перетворення їх на загальні установки;
- бачити в поєднанні різноманітних форм діяльності можливості використання таких прийомів творчої діяльності: комбінаторики, варіювання судженнями та поняттями, оперування різними видами імпровізацій, осмислення етапів творчої діяльності, коли чітко визначається мотивація особистості.

Змістовий аспект індивідуальних, групових занять з учнями в процесі проведення факультативу “Я – творча особистість” передбачає оволодіння учнями вмінь, що забезпечували особистісно-орієнтований підхід до вирішення творчих завдань на основі відмови від жорстких педагогічних впливів щодо копіювання зразків творчо-виконавської діяльності в умовах зростання ваги власної особистості.

Основу процесуальної сторони індивідуальних та групових занять складають нетрадиційні методи навчання, що сприяють забезпеченню пізнання, формуванню знань, навичок, вмінь творчої роботи через самопізнання власної особистості, актуалізацію власного досвіду, саморегуляцію діяльності за допомогою стимулів, що забезпечують оригінальне вирішення творчого завдання.

Окрім того, впровадження в навчальний процес системи нетрадиційних методів з метою формування готовності учнів до творчої діяльності потребує певних умов, прикладом яких є такі:

- захоплене викладання музики в класах спеціального інструменту;
- новизна навчального матеріалу з включенням у навчально-творчу діяльність елементів дослідницького пошуку;
- демонстрація зразків спонтанної творчої діяльності на основі передчуття образу;
- варіювання форм та методів у навчально-творчій діяльності.

У ході реалізації вказаних вище умов формування готовності учнів до творчої діяльності ми знаходилися в руслі Д.Карнегі, який стверджує, що є лише один засіб примусити людину щось зробити. Суть цього засобу полягає в тому, щоб примусити людину хотіти це робити [2].

У той же час формування готовності учнів до творчої діяльності повинна враховувати доцільність на установку особистості бути бажаним, значним.

На прикладі деяких етапів з формування готовності до творчої діяльності учнів виявимо особливості творчих завдань та вправ.

Другий етап навчання характеризується своїми педагогічними умовами та вимогами. Він здійснюється паралельно з діагностуванням та врахуванням індивідуально-типологічних особливостей та можливостей віку учнів.

У той же час визначаються і формуються блоки навичок, їх послідовність, систематизація та поліваріативність.

Вони були зумовлені групою нетрадиційних методів, за такими ознаками:

- наявність мотиву до подолання стереотипу дій, порушення кордонів лінійної інформації (забезпечувалася педагогічна ситуація за ознакою самоактуалізації особистості та сформованості продуктивного рівня готовності до творчої діяльності);
- диференціація за ознаками зовнішньої стратегії з боку середовища, що передбачала акцент на факторі стимулу, обраного вчителем чи іншими суб'єктами спілкування (як

активний стимул виступав вчитель, обраний ним художній твір з метою включення учнів в імпровізацію) – забезпечувалася педагогічна умова за ознакою формування вищих потреб (варіативно-утворювальний рівень готовності учнів до творчої діяльності);

- диференціація ігрових методів, що передбачала акцент на внутрішній стратегії особистості, яка забезпечувала вивід образів внутрішнього світу особистості в зовнішню сферу взаємодії між учнями-партнерами, вчителями, батьками в ході колективної вокальної імпровізації та імпровізації на музичному інструменті; коли включалися авербальні засоби спілкування – утворювалася педагогічна умова за ознакою формування універсальних потреб (індивідуально-утворювальний рівень готовності учнів до творчої діяльності);
- диференціація ігрових методів за ознакою колективної спонтанної діяльності, коли інтегруються точки зору, які належать до різноманітних, інформативних образних сфер, що сприяло утворенню нових образів – утворюється педагогічна ситуація за ознакою виховання унікального “Я” особистості (індивідуально-утворюючий рівень готовності).

Використовуються творчі завдання-вправи, пов’язані зі слуховим сприйняттям та записом гармонічних послідовностей через графічну систему; учні самостійно розробляють алгоритми дій. Передбачається формування навичок на основі встановлення зв’язків між теоретичними знаннями та практичними вміннями. При цьому поєднувалися слухо – функціонально – звукові та клавіатурні уявлення. Внаслідок цього формуються нові блоки навичок, готовність учнів до варіювання в узгодженні з метою того чи іншого завдання.

Блок навичок формується на основі установки щодо засвоєння не тільки класичного інтонаційного матеріалу, але й сучасного інтонаційного матеріалу, а також дісоніруючої аккордики. Учні повинні були ознайомитися з положеннями, які відображають у популярній формі особливості нових явищ музичної форми. Вони також пізнають окремі особливості композиторської техніки, наприклад, серійність, сонористика,

колажі завдяки творчим завданням у формі доповідей, утворення власних імпровізаційних мотивів.

Етапи чергування блоків можна відобразити таким чином:

Теоретичні завдання	Прийоми реалізації	Утворення системи нових образів
система прикладів	засвоєння музичних факторів	варіювання
словесні коментарі наочність	дії за зразком	практичні навички
узагальнення	децентралізація дій	творчо-практичні навички
	нетрадиційні методи	нетрадиційні методи

Формування наступного блоку навичок передбачає набір операцій, техніки варіювання, комбінування узагальнених оборотів інтонацій на основі емоційно - образної цілісності, що складає фундамент для визначення таких співвідношень елементів музичної фактури, які надають імпровізації оригінальності, хоча при цьому використовуються зразки.

Технологія оволодіння навичками узагальнення інтонацій передбачає:

1. Орієнтацію учнів на створення продукції, якість якої відповідає художнім стандартам. Тобто, учен у ході навчально-творчої діяльності повинен оволодівати вміннями відображати особливості визнаних художніх цінностей. До таких можна віднести осмислення особливостей стилю, інтонаційно-образної цілісності, пов'язаної з цілісністю музичного твору, в основу якого покладено узгодження фаз мелодико-гармонійного процесу, це забезпечує створення педагогічної умови за джерелом знань, що сприяє формуванню адаптивного рівня готовності до творчої діяльності.

2. Звернення до фольклорних зразків національної культури як матеріалу високохудожнього, коли творіння

імпровізації здійснюється на основі прийому підголосків (супроводжувальних ліній). Цей прийом є способом розвитку потреби естетичного смаку, потреби до подальшого музикування. Це сприяє творенню педагогічної умови за ознакою сформованості вищих потреб, що впливає на формування варіативно-утворювального рівня готовності.

Узагальнення та диференційований аналіз особливостей мови народного фольклору дає ключ до формування прийомів осмислення того чи іншого стилю композитора, фундаментом цих прийомів є включення в розумову діяльність, коли забезпечується не тільки практичне відтворення прийому, але й засвоюються засоби його відтворення завдяки використанню алгоритмів дій та евристичних пошуків.

Зазначимо, що в музичних класах використання частково-евристичних прийомів базуються на осмисленні асоціативних, емоційно-образних уявлень.

Тема II. Форми зв'язків елементів імпровізації на уроках музично-естетичного циклу (5 годин).

Завдання.

1. Імпровізація музичних образів на основі зміни динаміки руху.
2. Імпровізація мімічних сценок на музику сучасних українських композиторів.
3. Розробка ігор-імпровізацій “Зустріч з видатними митцями”, “Зустріч з батьками”.

Програма методів.

Нетрадиційні методи:

- методи психодрами;
- методи евримики на основі багатоваріативного підходу до художніх засобів музичної виразності;
- ігрові методи, що передбачають симулювання завдяки вибору зовнішньої стратегії.

Впровадження нетрадиційних методів навчання здійснюється за допомогою таких педагогічних умов:

- учень відмовляється від ремісницького копіювання;
- забезпечується класифікація потреб за ознакою смислових рівнів;

– передбачається формування потреб до самоактуалізації та варіювання образами-уявленнями.

Вправи, що сприяють формуванню готовності учнів до творчої діяльності:

- а) мелодичні імпровізації на тексти віршів;
- б) картини образотворчого мистецтва;
- в) ігри - імпровізації: “питання – відповідь”;
- г) підтекстовка мелодії;
- в) створення позамузичних моделей імпровізації.

Виконання творчих вправ реалізувалося в умовах зменшення чіткості інформативного змісту понять. Останнє здійснювалося тому, що включення учнів у різноманітний інформативний простір знань більше стимулювало механізми мислення (раціональне, понятійне оперіювання образами).

Навпаки, діалогізація образів, включення учнів у простір нелінійної інформації більше впливали на формування образно-художніх уявлень. З метою забезпечення механізмів спонтанної діяльності нами використовувалися такі вправи:

1. **Естафета** – передбачає включення учнів у творчу діяльність на основі колективної, музично-пластичної імпровізації. Своєчасність виконання вправи є одним із критеріїв, що допомагає визначитися у рівні інтенсифікації навчально-творчої діяльності. Критерієм виконання завдання також було визначення таких якостей творчої особистості, як терпіння, взаємоповага.

2. **Одномиттєвість** – творча вправа, що передбачає сформованість такого показника творчої особистості, як уміння узгоджено діяти не тільки на індивідуальних заняттях, але й у колективних позакласних заняттях. Включення учнів в ансамблю гру вимагає розвитку вольової сфери, вміння бути одноразово самостійним та вміння підпорядковуватися іншим членам колективу.

Такого роду вправи передбачали тренінг, що впливав на оволодіння музично-пластичного ритму та руху, формування готовності до сольних музично-пластичних імпровізацій.

3. **“Вправи”** на пам’ять фізичних дій – передбачали формування вмінь відтворювати образи реальної дійсності, які

складають основу для оперіювання різноманітними уявами за допомогою музично-пластичної образності.

Сенс вправ полягав у фіксації у свідомості учнів того фактора, що існують витончені почуття. Стан людини може відтворюватися в художньому образі у формі ілюзії. Все це складає зміст музично-пластичних імпровізацій. Втілення витончених почуттів у продукцію творчої діяльності особистості може здійснюватися на основі варіювання. Тому творчі вправи включали установку на можливість багатоваріативного вирішення проблеми.

Одночасно включення вправ у навчально-творчу діяльність передбачало індивідуальний підхід до кожного учня, готовність до обговорень, а також елементи фантазування за допомогою прийому “абсурду”, визначення та розуміння зауважень щодо якості імпровізації.

Наведені вище вправи сприяли оволодінню методом емоційно-образної драматургії. У даному випадку у ролі додаткових вправ для перевтілення образу використовувалися такі:

а) завдання “допомога в перетворенні”, що передбачало доповнення товариша;

б) завдання “перетворився сам” – що сприяє пізнанню різних художніх форм та осмисленню себе в музичному та пластичному просторі;

в) завдання “взаємообмін ролями”, коли на основі спонтанної діяльності партнери гри у формі імпровізації перехоплюють фрагменти музичної партитури один у одного. Наведені вище завдання сприяли розвитку комунікативних здібностей учнів;

г) вправа “узагальнена вербалізація задуму”: “смішна фраза”, “страшна фраза”, “витончена фраза” передбачала розвиток здібностей комунікативного спілкування, готувала готовність до участі учнів в творчій діяльності з використанням методу “мозкового штурму”, що пов’язано з розвитком асоціацій.

Система перерахованих вище вправ та творчих завдань забезпечувалась поєднанням інтелектуальної та чуттєвої сфер.

На різних етапах формування готовності учнів до творчої діяльності перевага надавалася всім ланкам навчального процесу. Але в той же час усі ланки формування творчої особистості розглядаються в контексті забезпечення індивідуальної творчої діяльності.

Література

1. Выготский Л.С. Психология искусства / Под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
2. Карнеги Д. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично. Как перестать беспокоиться и начать жить: Пер. с англ. – Лениздат, 1991. – 708 с.
3. Кондрашова Л.В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися: Учебное пособие. – М.: Прометей МГПИ им. В.И. Ленина, 1990. – 153 с.
4. Пехота О.М. Особистісно орієнтована освіта і технології // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. – К., 2000. – С. 274 – 297.

І.В. Лов'янова

МОЖЛИВОСТІ ЗМІСТУ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ УМІНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Исходя из формулировки понятия "интеллектуальные умения" и структуры умений как сложного личностного образования в данной статье раскрываются дидактические возможности содержания образования и методические приёмы его усвоения, которые способствуют наиболее эффективному формированию интеллектуальной составляющей личности выпускника школы. Особое внимание уделяется осуществлению задачного подхода к процессу формирования интеллектуальных умений творческого характера на примере дисциплин естественно-математического цикла.

Coming from wording of the notion "intellectual skills" and structures of the skills as complex larval formation in this article the didactic possibilities of the contents of the education and methodical methods of its learning, which promote the most efficient shaping intellectual component personality of the graduate of the school are opened. Emphases is spared realization problem approach to process of the shaping the intellectual skills of the creative nature on example of disciplines naturally-mathematical cycle.

Удосконалення системи національної освіти, підвищення якості сучасного навчально-виховного процесу відкривають широкі можливості для оновлення змісту, обсягу й структури всіх шкільних предметів, посилення їх розвиваючих функцій, формування творчої особистості учня.

Підготовка людей високої культури, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, розвитку професійності, мобільності в освоєнні й упровадженні новітніх наукомістких та інформаційних технологій можлива лише за умови формування мисленевої культури. Один із шляхів формування мисленевої культури ми вбачаємо в озброєнні учнів інтелектуальними уміннями.

У науково-педагогічних дослідженнях, особливо останніх років, проблема формування умінь займає чільне місце. Педагогічною наукою розроблено різні аспекти цієї багатогранної проблеми, зокрема формування інтелектуальних умінь (Н.І.Білоконна, Т.І.Льїна, Г.С.Костюк, Є.М.Кабанова-Меллер, А.В.Усова), розробка спеціальних програм формування умінь учнів різного віку (Н.А.Лошкарьова, В.Ф.Паламарчук), визначення сутності поняття "уміння" та "інтелектуальні уміння" через побудову його структури (В.І.Андреев, Ю.К.Бабанський, Л.І.Воробйова, Т.І.Льїна, М.В.Кухарев).

У власному дослідженні, розуміючи під інтелектуальними уміннями мисленеві, інформаційні, організаційні й комунікативні уміння, свідоме володіння якими забезпечує відносну легкість учіння й оволодіння досвідом творчої діяльності, і враховуючи структуру цього складного особистісного утворення, нами зроблено спробу розкрити можливості змісту природничо-математичної освіти з точки

зору використання його для формування інтелектуальних умінь учнів.

А тому, метою даної статті є висвітлення тих дидактичних можливостей змісту природничо-математичної освіти й методичних прийомів його засвоєння, які найефективнішим способом сприяють формуванню інтелектуальної складової особистості випускника школи.

Серед пріоритетних тенденцій оновлення змісту освіти у 12-річній школі першим пунктом у Концепції зазначається: створення умов для диференціації навчання, уміння організувати його на різних рівнях складності з метою різнобічного розвитку й саморозвитку особистості, її самостійності, самовдосконалення й самоорганізації. Адже зміст у структурі процесу навчання – один із основних його елементів. Сьогодні зміст освіти розглядається як засіб розвитку особистості, а не як самодостатня мета школи [4, 10].

Усе вищезазначене дає змогу сформулювати завдання дослідження, а саме: визначення джерел змісту освіти; пріоритети розвитку природничо-математичної освіти; методичні особливості використання задач прикладного характеру з метою формування інтелектуальних умінь учнів.

За І.Я.Лернером [3,62] джерелом змісту освіти є соціальний досвід, який складається з чотирьох елементів: 1) знання про світ (тобто природу, суспільство, техніку); 2) досвід здійснення способів діяльності, втілених в умінях і навичках; 3) досвід творчої, пошукової діяльності, що виражається в готовності до розв'язання нових проблем; 4) досвід емоційного ставлення до світу. Зазначені компоненти змісту освіти мають входити як складові на всіх етапах розподілу змісту за галузями знань, предметами, темами тощо. Ставши вже класичною, по суті своїй правильна лернерівська структура змісту освіти виявилася прийнятною для традиційного навчання.

Наголошуючи на ролі особистості у її становленні й саморозвитку, С.Е.Трубачева зазначає, що зміст шкільної освіти має бути однією з педагогічних умов, яка сприяє розкриттю індивідуальних пізнавальних можливостей, визначенню

інтересів і нахилів, розвитку здібностей для забезпечення необхідного рівня освіченості та соціалізації особистості. Тож у доборі змісту освіти має забезпечуватися "перенесення стратегічних пріоритетів із знань і умінь на розвиток особистісних якостей школяра", щоб забезпечити його розвиток на сучасному рівні [6, 32-34].

Таким чином, сучасний зміст освіти має бути максимально особистісно-орієнтованим для досягнення особистістю основних цілей освіти, для забезпечення її самовизначення і самореалізації у житті. Це підтверджує необхідність диференціації навчання в цілому і диференціації змісту навчання зокрема [4, 11].

Цикл математично-природничих дисциплін шкільного курсу якнайбільше сприяє оволодінню соціальним досвідом. Так, Концепція математичної освіти 12-річної школи визначає такі пріоритети розвитку математичної освіти, як: особистісна орієнтація освіти; цілісне відображення компонентів математичної науки в шкільному змісті математичної освіти; забезпечення наступності змісту й вимог щодо його засвоєння; орієнтація на інтегровані курси математики; приведення обсягу й складності змісту у відповідність із віковими можливостями учнів; посилення практичної і прикладної спрямованості навчання математики; використання в процесі навчання математики нових педагогічних технологій [2, 12]. Основною ж метою освітньої галузі "Природознавства" є розвиток учнів за допомогою засобів навчальних предметів, що складають природознавство як наукову галузь, формування наукового світогляду критичного мислення учнів завдяки засвоєнню ними основних понять і законів природничих наук та методів наукового пізнання, вироблення умінь застосовувати здобуті знання й приймати виважені рішення в природокористуванні. Відповідно до цієї мети в учнів формується система знань з основ природничих наук, необхідна для адекватного світосприйняття та уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу, вони опановують науковий стиль мислення, усвідомлюють способи діяльності й ціннісні орієнтації, які дають змогу зрозуміти наукові основи сучасного виробництва,

техніки й технологій, безпечно жити в сучасному високотехнологічному суспільстві й цивілізовано взаємодіяти з природним середовищем [1, 3].

Проте пріоритет особистісної орієнтації освіти потребує необхідності визначення змісту освіти не лише в термінах предмета, а й у термінах розвитку особистісних функцій суб'єктів навчання – учня і вчителя.

На етапі формування комунікативних і організаторських інтелектуальних умінь учнів набуває особливого значення розв'язування прикладних задач – задач, які виникають за межами математики (техніка, природознавство), але розв'язуються математичними методами.

Досвід творчої діяльності передбачає засвоєння таких його складових, як: 1) самостійне перенесення знань і вмінь у нову ситуацію; 2) бачення нової проблеми у традиційній ситуації; 3) бачення структури об'єкту; 4) бачення нової функції об'єкту на відміну від традиційної; 5) урахування альтернатив при розв'язуванні проблеми; 6) комбінування й перетворення раніше відомих способів діяльності при розв'язуванні нової проблеми; 7) створення принципово нового підходу [3, 52].

Ознайомлення учнів із досвідом творчої діяльності й формування інтелектуальних умінь творчого характеру ми вбачаємо в упровадженні таких організаційних прийомів, як здійснення задачного підходу, пред'явлення систем задач прикладного характеру, зміст яких відбиває реальні життєві ситуації, а тому набуває для учнів особистісного змісту.

Опишемо деякі методичні особливості використання задач прикладного характеру на уроках математики.

Добір і складання задач практичного характеру не є простою справою. Для того, щоб задача мала підставу іменуватися практичною, недостатньо відповідної фабули, повинні виконуватися принаймні три наступних вимоги: 1) дані умови повинні бути реальними; 2) у задачі повинні визначатися такі величини, що визначаються в дійсності; 3) методи розв'язання таких задач повинні мати практичне значення, тобто повинні або збігатися з застосовуваними в дійсності, або бути прийнятними при вирішенні аналогічних задач на практиці.

Крім цих трьох вимог не можна забувати і про те, що задача повинна мати пізнавальну цінність і виховне значення, становити інтерес своїм математичним змістом. Відповідно до змісту і характеру використання задачі практичного змісту можуть бути розділені на три групи: 1) задачі, що ілюструють застосування теорем (формул); 2) вправи на перевірку правильності застосування прийомів роботи; 3) вправи на виконання побудов.

Наведемо приклади задач першої (задачі 1-8), другої (задачі 9-10) та третьої (задачі 11-12) груп.

Задача 1. Чому мотоцикл із коляскою стоїть на дорозі усталено, а для мотоцикла без коляски необхідна додаткова опора?

Задача 2. Чому бетонні плити, якими мостять дорогу, виготовляють тільки у формі правильних шестикутників чи квадратів?

Задача 3. Чому в садовій хвіртці завжди прибивають діагональну планку?

Задача 4. Щоб перевірити вертикальність стовпа, спостереження ведуть із двох пунктів, що не лежать на одній прямій з основою стовпа. Поясніть, чому?

Задача 5. Як використовується властивість паралельних прямих при роботі з рейсмусом?

Задача 6. Як використовується ознака паралельності площин при будівництві підлоги кімнати?

Задача 7. Як використовуються аксіоми площини при розбивці котловану?

Задача 8. Як перевірити вертикальність стіни, використовуючи ознаку перпендикулярності площин?

Задача 9. Столяр перевіряє, чи плоска грань бруска на око, дивлячись, чи проходить промінь через край бруска по поверхні грані. Чи правильно він робить? Чи достатня така перевірка?

Задача 10. При обчисленні об'єму залізничного насипу довжиною L користуються однією з наступних формул:

$$V = \frac{B_1 + B_2}{2} * L \quad \text{і} \quad V = B_0 * L, \quad \text{де } B_1, B_2, B_0 - \text{площі}$$

поперечних перерізів насипу на кінцях і на середині ділянки. Чи правильні ці формули? Якщо ні, то яка з них більш точна?

Задача 11. Покрівельна плитка має форму трапеції. Потрібно по уламку плитки відновити її розміри. Можливі випадки (рис. 1).

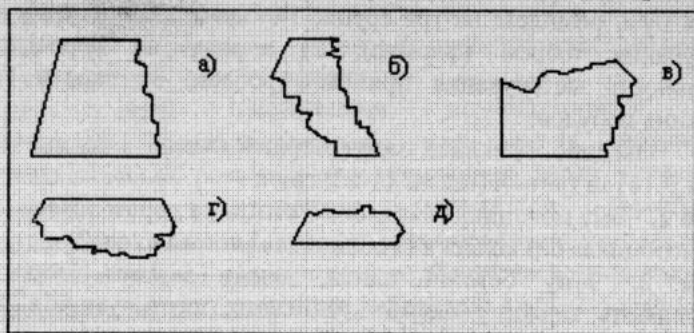

Рис. 1. Ілюстративний матеріал до задачі 11.

Задача 12. Дві прямолінійні дороги перетинаються за межами листа карти. Потрібно визначити напрямок від даного на карті пункту до перехрестя доріг і відстань до цього перехрестя (рис. 2).

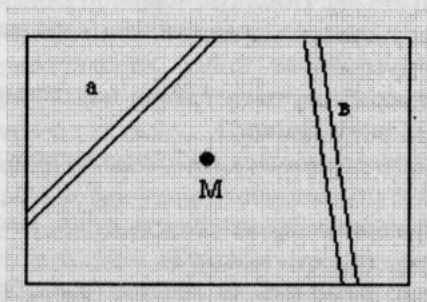

Рис. 2. Ілюстративний матеріал до задачі 12.

Подібні задачі розширюють знайомство учнів із прийомами, що використовуються на практиці, привчають критично відноситися до практичних прийомів, аналізувати їх.

Розв'язання завдань, поставлених у власному дослідженні, не являється вичерпним у з'ясуванні можливостей змісту освіти в процесі формування особистості випускника школи. Подальшого наукового й методичного опрацювання

потребують питання профільного наповнення змісту освіти, допрофільна підготовка учнів, поступове входження профільності в структуру 12-річної школи.

Література

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Біологія і хімія в школі. – 2004. – № 2. – С. 2-7.
2. Концепція математичної освіти 12-річної школи. Проект // Математика в школі. – 2002. – № 2. – С. 12-17.
3. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
4. Липова Л., Морозова Л., Ренський С. Спрямованість змісту освіти дванадцятирічної школи // Рідна школа. – 2004. – № 7-8. – С. 10-12.
5. Лов'янова І.В. Зміст математичної освіти і проблема формування інтелектуальних умінь старшокласників // Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції "ПМО – 2005". – Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2005. – С. 96-99.
6. Трубачева С.Е. Дидактичні засади реформування змісту шкільної освіти // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Зб. наук. праць Уманського держ. пед. універс. ім. Павла Тичини. – К.: Наук. світ, 2002. – Вип. 1. – 241 с.

Ю.В. Рева

ГУМАНІСТИЧНА ГАРМОНІЯ ОСВІТНЬО – ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ – НАДІЙНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

В статтє раскрыта суцність гуманістической гармонии образовательно-воспитательного процесса как надежное основание развития личности ученика. Показаны пути, условия и технологии ее реализации.

This work deals of the essence of harmony of the educational process as the reliable basis of the development of the person. The ways, conditions and technologies of its realization are shown.